

tilegne sig Bourdieus er under alle omstændigheder en veloplagt introduktion til og anbefaling af Bourdieu.

Der er to altoverskyggende fordele ved *Feministisk Litteraturteori* som ikke direkte hidrører fra de udvalgte tekster; dels Iversens lange og grundige introduktion over mere end 50 sider, dels det faktum, at teksterne er oversat til et skandinavisk sprog og derved når bredere ud. Det er en klar styrke, at Iversen ikke har valgt at lave et udvalg af de mest berømte tekster eller teoretikere; i stedet afspejler samlingen meget fint spændvidden i den akademiske feminisme. Beklageligt er det dog, at der ikke er bidrag, som illustrerer den store indflydelse queer-teori har haft på feministisk kritik og litteraturteori i 1990'erne; bidrag af fx Eve Kosofsky Sedgwick, Judith Butler, Teresa de Lauretis eller Judith Halberstam ville have tilført *Feministisk Litteraturteori* en endnu større troværdighed og bredde. Jeg vil dog ikke tøve med at anbefale bogen, men blot tilføje, at den og svenske Lisbeth Larssons antologi *Feminismen* (1996) fint supplerer hinanden som introduktioner til nyere feministisk teori. Forhåbentlig ser vi snart noget tilsvarende på dansk.

Ole Wugge Christiansen

Finalt determineret dialektik

Keld Zeruneith: *Træhesten. Fra Odysseus til Sokrates. En bevidsthedshistorie*, Kbh. 2002 (Gyldendal).

I *Iliaden* afgøres kampen mellem grækere og trojanere som bekendt med en krigslist, hvis bagmand er Odysseus. Keld Zeruneith hævder i sin bog *Træhesten*, at denne krigslist markerer et splitpunkt i den vestlige civilisations udvikling. Den strategiske tankekraft, Odysseus udfolder, mener Zeruneith udgør et brud med herotidens mandlige krigeridealer, der etablerede et umiddelbart sammenfald af krigernes æresbegreber og udfoldelsen af fysisk styrke. I stedet, viser Odysseus' snilde for første gang, at et menneske kan tænke diskursivt, dvs. adskille handling og bevidsthedsverden, ydre og indre, som indtil da har været en enhed« (p. 17).

Dette bevidsthedsskred har for Zeruneith primært betydning ved den menneskeforståelse, det etablerer, og de psykologiske konsekvenser, det indebærer. Odysseus' tankemæssige kapacitet opfattes ikke (kun) som en første litterær repræsentation af en intellektuel figur, men især som en »gryende dannelse af et subjekt i vores forståelse af begrebet« (p. 29). Odysseus-figuren opfattes som en præfiguration af det bevidste subjekt Sokrates, sådan som han idealiserende fremstilles som tekstlig figur i Platons skrifter. Odysseus' strategiske tænkeevne indebærer ikke kun, at tænkning etablerer sig som en samfundsmæssig kraft, men også at der dannes en personlighedstype spaltet mellem handling og intention. Denne splittelse bliver et civilisatorisk vilkår. Odysseus indfører i praksis et medierende led mellem de umiddelbare følelser og behovet for handlingsmæssigt at give efter for dem, nemlig i form af det ideal om mådehold (sofrosyne), der begrebsmæssigt spiller en afgø-

rende rolle i senere græsk tænkning – ikke mindst hos Platon og Sokrates.

Ud fra denne optik analyserer Zeruneith en række af den antikke litteraturs hovedværker, idet en omfattende viden om den græske klassik – historisk, litterært, religiøst etc. – inddrages. Bogen er en tekstmæssig gennemgang af skønlitterære og filosofiske tekster af Hesoid, Archilochos, Sapfo, udvalgte førsokratiske filosoffer (Anaximander, Xenofanes, Heraklit, Pythagoras, Parmenides og Empedokles) samt dramatikere Aischylos, Sofokles og Euripides foruden Homer og Platon.

Bogen er forholdsvis letlæst (men lang – over 600 sider), og den henvender sig til en læsergruppe, der er bredere end universiteternes litterære kreds. Den tekstmæssige gennemgang af værkerne betyder, at bogen er et brugbart værktøj til overblik og repetition af hovedværkerne – i det mindste de højtlitterære; når Zeruneith inddrager komedierne, er det alene som baggrundstof. Den omfattende viden om (især) religiøs og mytisk tænkning, som Zeruneith overbevisende argumenterer for er indlejret i og omkring værkerne, er utrolig godt afdækket, ligesom den filologiske gennemgang af værkernes centralbegreber er oplysende og grundig.

I denne forstand er *Træhesten* en god bog. Den er akademisk ukrukket og oplysende. Den lægger sig i smuk forlængelse af eksempelvis Otto Gelsteds tilsvarende indsats for udbredelse af forståelsen og relevansen af klassikkens litteratur og filosofi. Zeruneiths evne som formidler af det omfangsrige stof er på niveau hermed og båret af samme begejstring og kærlighed til stoffet.

Problemet er bogens metodiske grundlag. Zeruneith arbejder nemlig med en tekstforståelse, der er ukritisk over for de værker, der analyseres, og analyserne opererer med en given, implicit facitliste, der appliceres stoffet. Zeruneiths forståelse af antikkens hovedtekster – de være sig filosofiske eller litterære – er, at de er udtryk for »konkret erfaringsbearbejdelse« (p. 15). Det betyder ikke blot, at teksterne stiller sig i en relation til den historiske kontekst, de er skabt i, men at de udtrykker sproglige synteser af kulturperioden: »I disse tekster [dvs. hovedværkerne i litteraturhistorien, i konteksten, som jeg her citerer fra, ikke kun (men også) klassikkens højtlitterære hovedværker, OWC] opsummeres ... en hel epokes viden ...« (p. 33). Værkerne læses i denne forstand som uproblematisk sandhedsudsagn.

Denne forståelse giver sig udslag på flere mærkværdige måder. Tekstforståelsen nærmer sig determinisme, når han eksempelvis skriver at »eposet [med *Iliaden* og *Odyssen*, OWC] har ... udtjent sin rolle som erkendelsesform« (p. 18) og som genre er nået »frem til sin kulmination og sit endemål« (p. 41). Denne teleologiske udviklingsforståelse gør analyserne ukritiske over for teksterne og deres sandhedsværdi. Zeruneiths analyser elaborerer alene en betydning ud af teksterne på de værdipræmisser, de selv stiller op.

Eksempelvis reflekterer Zeruneith i sin analyse af Aischylos' trilogi, *Orestien*, ikke over modsætningen mellem den religiøst betingede hævnlogik, hvor ubalancen mellem ret og uret principielt bliver en uendelig kæde af aktioner og reaktioner, og den intenderede vilje til at ophæve denne logik, som den nar-

orative udvikling demonstrerer ved at lade hovedpersonen, Orestes, slippe ud af hævnlogikken. Denne modsætning etablerer et betydningsssammenstød mellem flere forskellige religiøse forståelser i trilogien, men Zeruneith vælger – sandsynligvis som konsekvens af synet på værket som sandhedsudsagn og erfaringsopsamling – at godtage dets 'intention' om at vise muligheden for udsoning og ignorere de elementer, der underminerer denne moralske ønsketænkning.

Synet på teksterne som sandhedsudsagn betyder endvidere, at analysernes forståelse af fiktions- og virkelighedsniveauer flimrer. Zeruneith forstår eksempelvis Odysseus' eventyrlige oplevelser med diverse monstre og overnaturlige fænomener som en kamp, hvis udfald ikke er givet på forhånd gennem fikionaliteten; han opererer med Odysseus' undergang som en mulighed (p. 228). Tilsvarende opfatter han den tankemæssige krafts sejr over den rå fysiske kraft i eposet som etableringen af en tilsvarende situation i virkeligheden. Men netop tiltroen til Odysseus' snilde som sejrskraft i en mytisk, eventyrlig og fiktiv ramme peger på den konstruktion af undtagelse fra virkeligheden, som fiktionen etablerer. Odysseus må sejre, ikke på grund af 'virkeligheden', men på grund af den narrative logik, som eventyret etablerer. Zeruneiths analyser får dermed det problem, at de ikke kan skelne mellem eposets fiktive kausallogik og epokens reelle erfaring – hvis en sådan skulle eksistere.

Det gør den måske, men i så fald er det snarere som konflikt end som syntese. Zeruneith opererer imidlertid med det sidste – og ikke kun som resultat af

en modsætningsbrydning, men snarere som et finalt bestemt og determineret udfald af modsætninger. Det viser sig på to områder i bogen, dels i dens civilisationsforståelse, dels i dens dybdepsykologiske forklaringsmønstre.

Zeruneiths opererer i forlængelse af bl.a. Vilhelm Grønbech med en forståelse af den græske antik som vokset ud at en forhistorisk chthonisk kultur, der er forbundet med dyrkelsen af en kvindelig religiøs instans, Urmoderen. Det forstås som en matrilineær familie- og ejendomsstruktur, som var bundet til jorden og agerdyrkelsen. Denne kultur undertrykkes med aristokratiets etablering af en patrilineær kultur, hvis gudeorden er patriarkalsk, knyttet til luften og himlen (gennem gudernes bosættelse på Olympen) og forbundet med de mandlige heroidealer, som dyrkes af heltene i det kvindefrie mandefællesskab i Iliaden.

I denne dikotomiske spaltning mellem uforsonlige kulturer opfattes Odysseus som en syntetiserende figur. *Odysseen* er en civiliseringsproces, hvor Odysseus gennem en kamp og overvindelse af de undertrykte chthoniske kræfter på sin hjemrejse reintegrerer den undertrykte kvindelighed som en del den civilisatoriske kultur – i *Odysseen* metaforisk gennem tilbagevenden til ægte- og fællesskabet med sin kone, Penelope, på Ithaka. De litterære tekster bliver syntetiske sandhedsudsagn om den civilisatoriske proces, hvor modsætningerne ikke er eliminerede, men integrerede i syntesens civilisatoriske tilstand. Værkerne forstås nok i en succesiv udvikling, men de underlægges samtidig en deterministisk finalitet: »ganske som Odysseus var inde i Træhesten, finder vi Sokrates inde i

Odysseus«, opsummerer Zeruneith i bogens sidste sætning (p. 600). Det bemærkelsesværdige her er, at det ikke er Odysseus, der er inden i Sokrates som en forudsætning i forhold til en pluralitet af muligheder; det er omvendt Sokrates, der er foregrebet som determineret finalitet inde i Odysseus.

Den samme finalt bestemte syntetænkning gør sig gældende i Zeruneiths brug af dybdepsykologiske forklaringsmønstre, idet han opererer med en tilsvarende dialektisk opbygget jungiansk inspireret dybdepsykologisk tolkning af de klassiske værker. Zeruneith undskylder i sit forord nærmest dette udgangspunkt (»Det er muligt, at disse teorier er usikre efter moderne videnskabelig målestok«, p. 16), men han trækker på den anden side denne forståelse ud i en polyontogenetisk determination, hvor »ethvert subjekt fra foster til voksen gennemløber hele artens og menneskeslægten udvikling« (p. 606). Det enkelte menneskes udvikling bliver således begrebet som en dialektisk proces, der falder sammen med den religiøs/kulturelt/historiske udvikling fra moderkulturens omslag til herokulturen og syntetisering i den civilisatoriske reintegrationen af det kvindelige.

Ligesom civilisationsforståelsen er finalt foregrebet af de modsætninger, den ifølge Zeruneith er udviklet af, er menneskeforståelsen det også. Det civiliserede menneske defineres gennem en arketypisk udviklingsproces af moderbinding, pubertært frigørelsesforsøg og civiliseret reintegration af de forskudte og undertrykte sider. Denne menneskeforståelse er ikke kun problematisk på grund af dens abstrakte og almene

karakter, hvor mennesker defineres ud fra en simpel udgave af et normativt hegeliansk udviklingsskema, den er også problematisk, fordi de litterære værker analyseres frem til den menneskeforståelse, der er bestemt af Zeruneiths dybdepsykologi. I samtlige værker lader Zeruneith protagonisterne gennemgå det samme udviklingsskema.

Skemaet anlægges også på de tekster, der åbenlyst afviger fra den udviklingsmodel, Zeruneith analytisk har lagt ned over dem, eksempelvis Sofokles' værker om Ødipus. Selv om Ødipus inden for bogens analytiske forståelse vender tilbage til jorden i døden og dermed til de chthoniske kræfter, må Zeruneith med vold og magt omfortolke det åbenlyse, så det passer ind i hans eget udviklingsskema (pp. 476-477). De chthoniske kræfter repræsenterer i Zeruneiths forståelse et tetisk udgangspunkt, ikke den syntese han programmatisk ønsker leveret i alle teksterne; når Ødipus vender tilbage hertil, bryder det med Zeruneiths udviklingsskema, hvilket han kun søger at bortforklare.

Træhesten er på trods af disse metodologiske og analytiske problemer alligevel læseværdig. Det skyldes, at Zeruneiths analyser er så tekstnære, at man sagtens kan få udbytte af læsningen, uden at man nødvendigvis behøver at være enig i hans skabelon eller resultater. Først og fremmest er gennemgangen af mytiske og religiøse lag i teksterne, som allerede nævnt, utrolig god. Den viden, der her er samlet i systematisk form, vil under alle omstændigheder kunne bruges også i mindre skematiske og deterministiske analyser af stoffet.